





**مدرسه عالی امام خمینی (ره)**

**پایان نامه کارشناسی ارشد**

**گروه: تاریخ اسلام**

**عنوان:**

**مشکلات حکومت امام علی (ع) (امیرالمؤمنین) از منظر تاریخ**

**نگارش: سید کلب صادق زیدی**

**استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد الله اکبری**

**استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین مجید کافی**

**مرداد ۱۳۸۶**

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان‌نامه به عهده نویسنده

می‌باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان‌نامه با ذکر منبع، بلاشکال

است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی

علوم اسلامی است.

### **تقدیر و تشکر:**

شایسته و نیکو است از باب «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» از زحمات و راهنمایی‌های استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر محمد الله اکبری و استاد محترم مشاور جناب آقای مجید کافی که سهم بزرگ در تدوین این پایان نامه داشته‌اند. نهایت سپاس و امتنان خویش را ابراز نمایم و اگر احیاناً ضعفی در این پایان نامه است - که قطعاً هست متوجه تهیه کننده می‌باشد و اگر قوت و غنای در آن به چشم می‌خورد از برکات و ثمرات این بزرگواران و... دیگران است.

## تقدیم به:

پیشگاه سر سلسله امامت و ولایت، صدری عدالت انسانی، اسطوره فضیلت باب علم نبی و جانشین بلافصل پیامبر خاتم، حضرت امام علی بن ابی طالب و فرزند برومندش مهدی موعود(عج) یگانه عدالت گستر جهان که مستضعفان و عدالتخواهان عالم چشم به راهش هستند.

## چکیده

پایان نامه حاضر به نقد و بررسی عوامل و مشکلات دوره زمامداری حکومت امیرالمؤمنین علی(ع) می‌پردازد که این عوامل و مشکلات به چند دسته مهم تقسیم می‌گردد.

اولین آنها مشکلات سیاسی است که با قتل عثمان و نسبت دادن قتل آن به حضرت شروع می‌شود و با تحمیل جنگ‌های جمل و صفین و نهروان به آن حضرت ادامه پیدا می‌کند. تا آنجا که به تضعیف حکومت و نارضایتی مردم می‌انجامد. سوئمن مشکل حکومت امام علی(ع) ناهنجاری‌های اقتصادی است که توسط خلفای پیشین در میان مردم و بالخصوص تخصیص امتیازات به صحابه و نیز ثروتمند شدن آنان و تضعیف نمودن ارزش‌های دینی و اسلامی و جایگزین کردن تجملات دنیوی و ارزش بخشیدن به آن در میان مسلمانان بود. اما دوئمن مشکل و معضل در زمان زمامداری حکومت علی(ع) آسیب‌های اجتماعی بود که تبعیض نژادی، فساد اخلاقی جامعه، فساد اجتماعی و رفاه زدگی و بی میلی به معنویات و هم چنین جهل مردم نسبت به اعتقادات و دور شدن از واقعیات ناب اسلام را می‌توان نام برد. اما چهارمین مانع حکومت علی(ع) مشکلات اعتقادی و فرهنگی مسلمانان نسبت به بیعت و اصل بیعت بود. این در حالی بود که عرب‌ها بدان اهمیت فراوانی و ارزش والایی در نظرشان داشت با این حال بیعت را با امام(ع) شکستند و فراموش نمودند. هم چنین یکی از موانع حکومت علی(ع) بدعت‌های نادرست خلفاء در دین بود. مانعی که از همه مهمتر بود عدم درک مفهوم ولایت بود که آنها نمی‌دانستند یا نمی‌خواستند بدانند ولایت و امامت امری و منصبی الهی است و نه انتخابی یا اطاعت از امام، اطاعت از خداست. اما با این حال و با توجه به این مشکلات و موانع حضرت علی(ع)، همواره در طول حکومت خویش دو راهکار را به عنوان سیاست همیشگی خویش در برخورد با مخالفان مد نظر داشت. در ابتداء با مسالمت و مدارا با مخالفان خویش صحبت می‌نمود و آنها را به حکومت و روش خویش دعوت می‌کرد. و راهکار دوئم و در صورت عدم قبولی آنان و در خطر بودن اصول اسلامی، قاطعانه و خیلی جدی با آنها برخورد می‌کرد. بنابراین تمام این عوامل و عوامل دیگری که محدوده زمانی این پایان نامه بدانها پرداخته است دست به دست یکدیگر دادند تا بتواند جلوی حکومت امیرالمؤمنین(ع) را در راستای ایجاد یک حکومت الهی بگیرند و نگذارند خواسته‌ها و اهداف عالی پیامبر(ص) و امام علی(ع)، به طور کامل و شایسته پیاده شود.

## فهرست مطالب

### طرح تحقیق

۲	مقدمه .....
۴	۱. سابقه تحقیق .....
۶	۲. هدف تحقیق .....
۷	۳. انگیزه تحقیق .....
۷	۴. مشکلات تحقیق .....
۷	۵. سؤال‌های تحقیق .....
۷	سؤال اصلی .....
۷	سؤال‌های فرعی .....
۸	۶. فرضیه‌ها .....
۸	۷. معرفی اجمالی منابع و مآخذ .....

### فصل اول: کلیات

۱۴	۱. واژه‌های کلیدی .....
۱۴	الف - تاریخ .....
۱۴	ب - سیاست .....
۱۵	ج - حکومت .....
۱۵	د - مشکل .....

- ۱۵ ..... ه - امام علی (ع)
- ۱۶ ..... ۲. دوره جاهلیت
- ۱۷ ..... ۳. معرفی اجمالی تاریخ اسلام
- ۱۸ ..... ۴. دوره‌های خلفاء سه گانه
- ۱۸ ..... الف - خلافت ابوبکر (۱۱-۱۳هـ.ق)
- ۲۰ ..... ب - خلافت عمر بن خطاب (۱۳-۲۳هـ.ق)
- ۲۲ ..... ج - خلافت عثمان بن عفان (۲۳-۳۵هـ.ق)
- ۲۴ ..... - اقدامات مشکل ساز
- ۲۵ ..... ۵. دوره امام علی (ع)
- ۲۵ ..... الف - معرفی اجمالی از زندگی امام علی (ع)
- ۲۹ ..... ب - معرفی اجمالی حکومت امام علی (ع)
- ۲۹ ..... - جنگل جمل
- ۲۹ ..... - جنگ صفین
- ۳۰ ..... - جنگ نهروان
- ۳۱ ..... جمع بندی

### فصل دوم: مشکلات سیاسی

- ۳۳ ..... ۱. قتل عثمان
- ۳۵ ..... علل قتل عثمان
- ۳۵ ..... الف - علل سیاسی
- ۳۵ ..... ۱. ناراضیان قدرت طلب
- ۳۵ ..... ۲. انتقام منصب از دست رفته مانند عمر و بن عاص
- ۳۶ ..... ۳. گماردن بستگان خود به مقام‌ها و مسئولیت‌ها



- ب - علل اقتصادی ..... ۳۷
۱. بخشش بی حساب اموال بیت المال به بستگان خود ..... ۳۷
۲. کم کردن حقوق و مزایای عایشه از بیت المال ..... ۳۷
۳. فقر عمومی ..... ۳۸
- ج - علل اجتماعی ..... ۳۸
۱. عدم اجرای احکام اسلام ..... ۳۸
۲. تنبیه، تهدید و تبعید صحابه بزرگ رسول خدا(ص) ..... ۳۸
- د - پیامدهای قتل عثمان ..... ۳۹
۱. بحران فکری مسلمانان ..... ۴۰
۲. کناره گیری شماری از بزرگان صحابه از همراهی علی(ع) ..... ۴۱
۳. پیدایش قراء و نفوذ اجتماعی آنان ..... ۴۱
۴. قتل عثمان بهانه‌ای برای رسیدن به قدرت ..... ۴۲
۲. جریان‌های مخالف سیاسی ..... ۴۳
- الف - جریان اعتزال (قاعدین) ..... ۴۳
- ب - ناکثین (پیمان شکنان) ..... ۴۶
- علل مخالفت عایشه با امام علی(ع) ..... ۴۸
- ج - قاسطین (گروه ستمگران و دور از حقیقت) ..... ۵۱
۱. علت خصومت معاویه با امیرالمؤمنین ..... ۵۱
۲. نامه معاویه به عمروبن عاص ..... ۵۴
۳. ایستادگی امام در برابر عدم تسلیم معاویه ..... ۵۴
۴. لیلۃ الہریر ..... ۵۵
- د - مارقین ..... ۵۶
۱. ریشه خوارج ..... ۵۶

۵۷	۲. انشعاب خوارج.....
۵۸	۳. اقدامات خوارج بر علیه امام علی(ع).....
۵۸	۴. ضعف فکری خوارج.....
۶۰	هـ - پیامدهای درگیرهای سیاسی جنگ‌ها.....
۶۰	الف - جنگ جمل.....
۶۰	۱. ضعف سپاه امام.....
۶۰	۲. قوی شدن معاویه و سپاه آن.....
۶۰	۳. مفقود شدن وحدت و اخوت.....
۶۱	ب - جنگ صفین.....
۶۱	۱. کشتگان فروان.....
۶۱	۲. پیدایش خوارج.....
۶۲	۳. رسمیت یافتن قدرت معاویه.....
۶۲	۴. غارات.....
۶۲	۵. تفرقه سپاه علی(ع).....
۶۲	ج - نهروان.....
۶۳	۱. تثبیت قدرت معاویه.....
۶۳	۲. اختلاف در سپاه امام.....
۶۳	۳. خستگی از جنگ.....
۶۳	۴. شهادت امیرالمؤمنین(ع).....
۶۴	و - غارات.....
۶۵	۱. هدف معاویه از غارت.....
۶۵	۲. موضع گیری امام در مقابل غارات.....
۶۶	۳. پیامدهای غارات.....

۶۶	۴. سستی مردم.....
۶۷	الف - خیانت اشرافیت.....
۶۷	ب - بافت نژادی و سنت‌ها.....
۶۷	ج - خستگی از جنگ.....
۶۷	د - شهادت برخی از یاران با وفای امام.....
۶۷	ه - عدم معرفت صحیح از امام.....
۶۸	۳. مدعیان خلافت.....
۶۸	۴. عزل شدگان.....
۷۱	۵. خائنان.....
۷۴	راهکارهای امام علی(ع) برای مقابله با مشکلات سیاسی.....
۷۴	۱. برخورد مسالمت آمیز.....
۷۹	۲. برخورد نظامی یا قاطعانه.....
۸۱	انتقال خلافت از مدینه به کوفه.....
۸۱	- علل انتقال خلافت از مدینه به کوفه.....
۸۱	۱. سرکشی معاویه.....
۸۱	۲. مرکزیت کوفه.....
۸۲	۳. آمادگی کوفه برای اصلاحات.....
۸۲	۴. منابع اقتصادی، سیاسی.....
۸۲	۵. کوفه مرکزیت نیروی انسانی.....
۸۳	جمع بندی.....

### فصل سوم: آسیب‌های اجتماعی

۸۵	۱. تبعیض نژادی.....
۸۶	الف - تحریم مدینه بر غیر عرب.....
۸۶	ب - عدم قصاص عرب در مقابل غیر عرب.....

- ج - تحریم ازدواج عجم با زنان عرب ..... ۸۶
- د - عدم ارث بردن عجم از عرب ..... ۸۷
- ه - فروش همسایه نبطی ..... ۸۷
۲. تبعیض طبقاتی ..... ۸۷
۳. اصلاحات امام علی (ع) و پیامدهای آن ..... ۸۸
- الف - برابری طبقاتی ..... ۸۸
- ب - برابری در تقسیم بیت المال ..... ۹۰
- ج - عدالت در حقوق اجتماعی ..... ۹۳
- د - برابری حقوق در مقابل قانون و قضا ..... ۹۴
- ه - برابری عرب و عجم در احترام و جایگاه اجتماعی ..... ۹۵
۴. تحجّر و ظاهر بینی ..... ۹۶
۵. رفاه گرایی و تضعیف ارزشهای دینی ..... ۹۹
۶. فساد اجتماعی ..... ۱۰۲
۷. موقعیت سیاسی، اجتماعی قریش ..... ۱۰۴
۸. فساد اخلاقی جامعه ..... ۱۰۶
- الف - توهین و نسبت دروغ و کفر به همدیگر ..... ۱۰۷
- ب - عمق و شدت فساد و رذائل اخلاقی جامعه ..... ۱۰۸
۹. جهل مردم نسبت به اعتقادات ..... ۱۰۹
- الف - جهل در اصول اعتقادات ..... ۱۰۹
- ب - جهل در فروع دین و عبادات ..... ۱۱۱
- جمع بندی ..... ۱۱۳

## فصل چهارم: ناهنجاری‌های اقتصادی

۱. تبعیض مالی خلفای پیشین ..... ۱۱۵
- الف - تقسیم بیت المال توسط عمر ..... ۱۱۶
- ب - تقسیم بیت المال توسط عثمان ..... ۱۱۷
۲. ثروتمند شدن حکام سیاسی ..... ۱۱۹
- عثمان بن عفان ..... ۱۱۹
- عبدالرحمن بن عوف ..... ۱۲۰
- زیدبن ثابت ..... ۱۲۰
- مروان بن حکم ..... ۱۲۰
۳. زیاده خواهی‌های سران قبایل و برخی از افراد سرشناس ..... ۱۲۲
- مروان، ولید و سعید ..... ۱۲۳
- طلحه و زبیر ..... ۱۲۳
- معاویه ..... ۱۲۴
- عمرو بن عاص ..... ۱۲۵
- عایشه ..... ۱۲۵
۴. بی عدالتی و نابرابری ..... ۱۲۶
- راهکارهای حضرت علی (ع) در برابر ناهنجاری‌های اقتصادی ..... ۱۲۹
- برقراری عدالت ..... ۱۲۹
- نمونه‌هایی از عدالت آن حضرت ..... ۱۳۲
- الف - عقیل بن ابی طالب ..... ۱۳۲
- ب - عبدالله بن جعفر ..... ۱۳۲
- ج - دختر امام علی (ع) ..... ۱۳۳
- جمع بندی ..... ۱۳۵

### فصل پنجم: مشکلات اعتقادی - فرهنگی

- الف: مفهوم بیعت ..... ۱۳۷
۱. بیعت و جایگاه آن پیش از اسلام ..... ۱۳۸
- الف: اهمیت بیعت در فرهنگ عرب ..... ۱۳۸
- ب: بیعت در نگاه اسلام ..... ۱۴۰
- ج: صور بیعت در فرهنگ عرب ..... ۱۴۱
۱. بیعت قریش و بنی کنانه با فصی بن کلاب ..... ۱۴۱
۲. حلف الفضول ..... ۱۴۱
۳. لقة الدم ..... ۱۴۲
۴. حلف المطیین ..... ۱۴۲
۲. بیعت و جایگاه آن بعد از اسلام ..... ۱۴۳
- الف: بیعت در عصر رسول خدا(ص) ..... ۱۴۳
۱. قبل از هجرت ..... ۱۴۳
۲. بعد از هجرت ..... ۱۴۳
- ب: بیعت در عصر خلفا ..... ۱۴۴
- ج: اعتقاد به بیعت با حاکم و امام و پابندی به آن ..... ۱۴۵
- د: حرمت نقض بیعت ..... ۱۴۵
۳. بیعت شکنان ..... ۱۴۶
- الف - طلحه و زبیر ..... ۱۴۶
- علل نقض بیعت طلحه و زبیر ..... ۱۴۷
۱. سیاسی ..... ۱۴۷
۲. اقتصادی و اجتماعی ..... ۱۴۷
- ب - بنی امیه ..... ۱۴۸

- ۱۴۹ ..... علل پیمان شکنی بنی امیه
- ۱۴۹ ..... ۱. سیاسی
- ۱۴۹ ..... ۲. اقتصادی
- ۱۵۰ ..... ۳. کینه و نفرت از علی (ع)
- ۱۵۰ ..... ب: بدعت‌های خلفا
- ۱۵۳ ..... - پیامدهای بدعت‌ها
- ۱۵۳ ..... ۱. تثبیت سیره خلفا در جامعه
- ۱۵۵ ..... ۲. دگرگون شدن فرهنگ اسلامی
- ۱۵۵ ..... ۳. دور شدن مردم از حقیقت اسلام
- ۱۵۶ ..... ۴. عدم آشنایی امت با اصول و معارف دینی
- ۱۵۶ ..... ج: خوارج
- ۱۵۷ ..... الف - ویژگی‌های خوارج
- ۱۵۷ ..... ۱. اهل فداکاری و مبارزه
- ۱۵۷ ..... ۲. عبادت
- ۱۵۷ ..... ۳. جاهل و نادان
- ۱۵۸ ..... ۴. کوتاه بین
- ۱۵۸ ..... ب - اعتقادات خوارج
- ۱۵۸ ..... ۱. تکفیر برخی از افراد
- ۱۵۸ ..... ۲. عدم لزوم امامت در فرد قرشی
- ۱۵۹ ..... ۳. عدم جدایی عمل از ایمان
- ۱۵۹ ..... ۴. شورش در مقابل امام
- ۱۵۹ ..... ۵. نسبت دادن کفر به مرتکب گناه کبیره
- ۱۶۱ ..... ۶. جایز شمردن قتل مسلمانان

۱۶۳	د: غلات .....
۱۶۴	- اعتقادات غلات .....
۱۶۴	۱. بی توجهی به انجام واجبات و ترک محرمات .....
۱۶۵	۲. قائل به الوهیت علی (ع) .....
۱۶۵	۳. عدم بیان بخشی زیادی وحی .....
۱۶۵	ه: عدم درک مفهوم ولایت .....
۱۶۶	الف - نمونه‌ها .....
۱۶۸	ب - عوامل عدم درک مفهوم ولایت .....
۱۶۸	۱. رحلت زود هنگام پیامبر اکرم (ص) .....
۱۶۸	۲. حاکمیت خلفا .....
۱۷۰	۳. دوری مردم از عترت .....
۱۷۱	راهکارهای امام علی (ع) در برابر مشکلات اعتقادی - فرهنگی .....
۱۷۱	۱. تلاش امام در مورد فهماندن مفهوم ولایت .....
۱۷۲	۲. مبارزه با عدم کتابت حدیث .....
۱۷۳	۳. مبارزه با قصه خوانان .....
۱۷۳	۴. مبارزه با انزواگیری .....
۱۷۳	۵. مبارزه با بدعت‌ها .....
۱۷۴	۶. مبارزه با غلات .....
۱۷۶	جمع‌بندی .....
۱۷۷	نتیجه‌گیری نهایی .....
۱۷۹	فهرست منابع و مآخذ .....



طرح تحقيق

## مقدمه

وجدان بشر بهترین شاهد بر ضرورت حکومت در جامعه است تا جامعه از هرج و مرج در امان باشد. لذا در هر زمان و مکانی حکومت‌هایی به صور گوناگون وجود داشته و دارد تا انسان‌ها در آسودگی خاطر اهداف مثبت خویش را دنبال کنند. در آغاز هجرت نیز حکومت اسلامی به وجود آمد که یک مرد آسمانی و بهترین الگو و نمونه عمل برای انسان‌ها، زمام آن را به دست گرفت که درباره رساندن انسان‌ها به سعادت و کمال حقیقی از هیچ سعی و کوشش دریغ نکرد، پس از وفات آن حضرت (ص) حاکم‌هایی بر سر کار آمدند که سیره نبوی را تغییر داده و حکومت را از مسیر اصلیش منحرف ساختند. در این زمان بود که حکومتی بر سر کار آمد که در رأس آن مردی الهی و شاگرد واقعی رسول خدا (ص) که در دامن مقدس آن حضرت پرورش یافته بود، قرار گرفت که هدف آن مرد بزرگ جز پیاده کردن راه و روش نبوی همراه با کتاب الهی در حکومت چیزی دیگری نبود. در نظر آن بزرگوار حکومت، هدف مستقل نبود بلکه حکومت وسیله‌ای بود که به وسیله آن بستر و زمینه‌هایی را می‌توان فراهم کرد که انسان بتواند سعادت و کمال حقیقی خویش را تحصیل کند، اما آن حضرت در این زمینه «پیاده نمودن سیره واقعی رسول اکرم (ص)، مبارزه با بدعت‌های غلط، برقراری عدالت

اجتماعی و...» با مشکلات و موانع گوناگون مواجه شد. که در تحقیق حاضر به تبیین مشکلات، موجبات و اسباب مشکلات و هم چنین راهکارهای که امام علی(ع) برای رفع مشکلات به کار گرفت، مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است.

امام علی(ع) هرچند که مدت حکومتش کوتاه بود، ولی برای حاکمان، نمونه کامل حاکم اسلامی بود. پس لازم است بر حاکمان اسلامی امروز که از سیره حکومت علوی که با فرصت اندکی در اختیار داشت بیشترین خدمت را به جامعه اسلامی نمود الگو بگیرند و همچنین لازم است که حققان و دانش پژوهان اسلامی پس از تحقیق و بررسی، تبیین سیره حکومتی امام علی(ع) آن را به گوش جامعه اسلامی برسانند تا جامعه اسلامی از سیره سیاسی و اقتصادی و اجتماعی آن حضرت الگو بگیرند و اقتدا بکنند. چنان که آن حضرت خودش به سیره نبوی اقتدا کرد. بنابراین پایان نامه حاضر که به «عنوان مشکلات حکومت امام علی از منظر تاریخ» است، در پنج فصل تدوین شده است.

فصل اوّل به کلیات چون هدف از تحقیق، انگیزه، انتخاب موضوع، مشکلات تحقیق، سؤال‌های اصلی و فرعی و آشنایی اجمالی با منابع، دوره‌های خلفای سه گانه به ویژه معرفی اجمالی از زندگی حضرت علی(ع) و حکومت آن حضرت پرداخته شده است.

فصل دوّم، به مشکلات سیاسی (قتل عثمان)، جریان‌های سیاسی ناکثین، قاسطین، مارقین، قاعدین، مدعیان خلافت، عزل شدگان، خائنان و پیامدهای آن و نیز راهکارهای سیاسی پرداخته است.

فصل سوم این رساله به آسیب‌های اجتماعی که شامل تبعیض نژادی، فساد اجتماعی، رفاه گرایی و تضعیف ارزش‌های دینی، فساد اخلاقی، جهل مردم نسبت به اعتقادات و... مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل چهارم در مورد ناهنجاری‌های اقتصادی اعم از تبعیض مالی خلفای گذشته و تقسیم بیت المال توسط خلفاء، ثروتمند شدن حکام سیاسی، زیاده خواهی سران قبایل و... نیز راهکارهای عملی آن حضرت پرداخته شده است.

فصل پنجم در مورد مشکلات اعتقادی، فرهنگی که شامل اعتقاد مردم نسبت به بیعت و بدعت‌ها و گروه‌های عقیدتی و نیز راهکارهای فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته است.

### ۱. سابقه تحقیق

تحقیق حاضر پیرامون مشکلات حکومت امام علی(ع) از منظر تاریخ می‌باشد که به طور کلی درباره آن رساله‌های فراوانی نوشته شده است. از جمله:

۱. الجمل شیخ مفید، اولاً به زبان عربی است و ثانیاً تنها مورد جنگ جمل را مورد بررسی قرار داده است.

۲. مجموعه آثار شهید مطهری که به برخی از زمینه‌های پیدایش مشکلات دوران حکومت حضرت علی(ع) پرداخته است و آن هم به طور خلاصه بحث کرده است.

۳. فروغ ولایت، جعفر سبحانی، این اثر ارزشمند به تمام ابعاد زندگی امیرالمؤمنین پرداخته است و در ضمن آن مقداری هم به مشکلات حکومت آن حضرت(ع) پرداخته است.

۴. تاریخ خلفاء و حیات فکری سیاسی امامان شیعیان، اثر رسول جعفریان، در این دو کتاب ارزشمند نیز در ضمن مطالب دیگر بعضی از مشکلات به طور اجمالی مورد بررسی قرار گرفته است.

۵. تاریخ تحلیلی اسلام، مؤلف این کتاب دکتر محمد نصیری می‌باشد که در ضمن مطالب تاریخی دیگر برخی از موانع و مشکلات حکومت آن حضرت را به طور خلاصه مورد بررسی قرار داده است.